

УДК 371.134:796.015

ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗНАНЬ ТА УМІНЬ ТРЕНЕРА З ПЛАВАННЯ

Гращенко Ж.В., к. пед. н.,
доцент кафедри олімпійського та професійного спорту
Харківська державна академія фізичної культури

Стаття присвячена актуальним питанням фахової підготовки майбутніх тренерів із плавання. Розглянуто зміст професійно-педагогічних знань та умінь, які становлять основу професійно-педагогічної діяльності тренера з плавання. Визначено основні етапи професійної діяльності тренера. Виділено структурні компоненти педагогічної діяльності тренера з плавання – конструктивний, організаторський, комунікативний, проектний, гностичний, діагностичний і руховий (фізична і технічна підготовленість).

Ключові слова: професійно-педагогічні знання, професійно-педагогічні вміння, професійна діяльність, тренер із плавання.

Статья посвящена актуальным вопросам профессиональной подготовки будущих тренеров по плаванию. Рассмотрено содержание профессионально-педагогических знаний и умений, которые составляют основу профессионально-педагогической деятельности тренера по плаванию. Определены основные этапы профессиональной деятельности тренера. Выделены структурные компоненты педагогической деятельности тренера по плаванию – конструктивный, организаторский, коммуникативный, проектный, гностический, диагностический и двигательный (физическая и техническая подготовленность).

Ключевые слова: профессионально-педагогические знания, профессионально-педагогические умения, профессиональная деятельность, тренер по плаванию.

Grashchenkova Zh.V. THE CONTENT OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE AND SKILLS OF COACH IN SWIMMING

This article is devoted to current issues of professional training of future coaches in swimming. The article deals with content of professional and pedagogical knowledge and skills that form the basis of professional and pedagogical activity of a coach in swimming and creativity. The main stages of professional activity of coach are defined. Such structural components of pedagogical activity of swimming are defined: coach, structural, organizational, communicative, project, gnostic, diagnostic and motor (physical and technical preparedness) components.

Key words: professional and pedagogical knowledge, professional and pedagogical skills, professional activities, coaches in swimming.

Постановка проблеми. Різні аспекти та питання удосконалення професійної підготовки фахівців із різних галузей спорту досліджували такі вчені, як В. Бальсевич, Л. Волков, Г. Горбунов, О. Демінський, С. Дмитренко, Є. Ільїн, Ю. Железняк, В. Платонов, О. Тимошенко, А. Кузьминський, Е. Майнберг, Л. Матвеев, Т. Ротерс, А. Сватъев, Л. Сущенко, Ж. Холодов та ін. Проте питання, пов'язані зі змістом професійно-педагогічної діяльності тренера з плавання, не знайшли достатньо глибокого вивчення і потребують конкретизації.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження – виокремити і конкретизувати професійно-педагогічні знання і вміння тренера з плавання і розглянути їхній зміст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психолого-педагогічні і спеціальні (з навчального предмету) знання – необхідна, але недостатня умова професійної компетентності. Значна кількість знань, зокрема теоретико-практичні й методичні, є

передумовою інтелектуальних і практичних умінь і навичок та повною мірою не забезпечують ефективності професійної діяльності педагога.

Професійна компетентність як якість особистості відображає не стільки рівень знань фахівця, скільки вміння ці знання застосовувати на практиці, у новій ситуації, моделювати їх для досягнення високих результатів у діяльності. Тому у структурі професійної компетентності фахівця будь-якої галузі, зокрема і тренера з плавання, домінують позицію займають вміння.

Професійно-педагогічні вміння – це сукупність послідовних дій, частина з яких може бути автоматизованою (навички), які засновані на теоретичних знаннях і спрямовані на вирішення завдань формування та розвитку особистості спортсмена. Таке розуміння сутності професійно-педагогічних умінь підкреслює важливу роль знань у формуванні готовності майбутніх тренерів до професійної діяльності, єдність теоретичної і практичної підготовки, багаторів-

невий характер умінь (від репродуктивних до творчих) і можливість їх удосконалення у процесі професійної діяльності. Також це дає змогу зрозуміти внутрішню структуру умінь, тобто взаємозумовлений зв'язок дій (компонентів умінь) як відносно самостійних часткових умінь.

Для визначення умінь, які необхідні у професійній діяльності тренера з плавання, доцільно виокремити основні професійні функції тренера. Тренер

1) здійснює набір у спортивну школу, секцію, групу спортивної та оздоровчої спрямованості дітей і підлітків, які бажають займатися спортом і не мають для цих занять медичних протипоказань;

2) відбирає найбільш перспективних учнів для подальшого спортивного удосконалення;

3) здійснює навчально-тренувальну і виховну роботу, використовуючи різні прийоми, методи і засоби навчання, сучасні освітні технології, включаючи інформаційні, а також цифрові освітні ресурси;

4) проводить навчально-тренувальні заняття, спираючись на досягнення педагогічної, психологічної, методичної наук, вікової психології та шкільної гігієни, з використанням найбільш ефективних методів спортивної підготовки;

5) організує різні види діяльності учнів, у тому числі й самостійну, дослідницьку, орієнтовану на їхні індивідуальні особливості, розвиток мотивації, пізнавальних процесів, здібностей; здійснює зв'язок навчання із практикою та реаліями життя;

6) сприяє, забезпечує і аналізує досягнення учнями рівнів спортивної підготовки, оцінює ефективність навчання і перспективи подальшої спортивної кар'єри за допомогою сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій;

7) забезпечує підвищення рівня теоретичної, фізичної, техніко-тактичної, психологічної підготовленості спортсменів, забезпечує безпеку навчально-тренувального процесу;

8) здійснює профілактичну роботу щодо протидії застосуванню спортсменами різних видів допінгу;

9) здійснює систематичний облік, аналіз, узагальнення результатів тренерської роботи та досягнень учнів із використанням відповідних електронних форм;

10) бере участь у роботі педагогічних, методичних рад та об'єднань спортивного спрямування, у підготовці та проведенні батьківських зборів, оздоровчих, виховних та спортивних заходів, в організації та наданні методичної та консультативної допомоги батькам або особам, які їх замінюють.

Є. Ільїн вважає, що уміння тренера поділяються на конструктивні, організаційські, комунікативні, гностичні і рухові [1, с. 118–120]. Конструктивні уміння допомагають фахівцеві планувати свою діяльність. До них належать уміння відбирати і будувати навчальний матеріал, здійснювати перспективне і поточне планування. Організаторські уміння пов'язані з реалізацією намічених планів. Уміння викладача спілкуватися з учнями, колегами по роботі, батьками, знаходити раціональні шляхи взаємодії з оточенням – це комунікативні уміння. Гностичні уміння пов'язані з пізнанням викладачем як окремих учнів, так і колективу групи в цілому, з аналізом педагогічних ситуацій і результатів своєї діяльності. Рухові уміння відображають насамперед уміння викладача виконувати фізичні вправи. Правильний показ тієї або іншої фізичної вправи, що входить у програму навчання, визначає ефективність навчальної діяльності вихованців.

Професійна діяльність тренера має складну структуру і значні відмінності від інших педагогічних професій. Діяльність спортивного педагога супроводжується підвищеним рівнем психічної напруженості і підвищеним рівнем фізичних навантажень.

Майбутній тренер із плавання повинен на високому професійному рівні знати структуру і специфіку педагогічної діяльності у процесі вирішення завдань фізичного виховання молодого покоління і спортивної підготовки. Специфіка педагогічної діяльності тренера із плавання вимагає володіння

– понятійним апаратом фізичної культури і спорту, вмінням застосовувати вибрані пізнавальні підходи і методи до вивчення предметної області;

– знаннями в галузі теорії і методики фізичного виховання, спортивного тренування, педагогіки і психології фізичної культури і спорту;

– навичками використання в педагогічній діяльності сучасних методів фізичного виховання / спортивного тренування;

– знаннями провідних напрямів сучасної фізкультурно-спортивної діяльності, здатністю виявляти їх взаємозв'язки, визначати необхідні для їх ефективного здійснення знання і уміння;

– системою наукових знань про закономірності процесу тренування у плаванні;

– знаннями основ психології і педагогіки фізичної культури і спорту, здатністю виявляти і аналізувати психолого-педагогічні проблеми фізичної культури і спорту, брати участь у їх обговоренні і вирішенні;

– знаннями про місце і значення плавання в загальній системі фізичного вихо-

вання, системою сучасних наукових знань про закономірності процесу навчання і тренування у плаванні, форми і методи організації і управління багаторічної підготовки юних плавців; умінням організувати і управляти спортивною і масовою роботою з плавання;

- здатністю до проектної діяльності у сфері фізичної культури і спорту, до розробки інноваційних проектів і управління ними;

- знаннями медико-біологічних основ фізкультурно-спортивної діяльності, основ фізичної реабілітації і надання першої медичної допомоги.

- теорією та методикою спортивного плавання;

- техніками спортивного плавання;

- уміннями оцінювати фізичні здібності й функціональний стан учнів, адекватно обирати засоби і методи рухової діяльності для корекції стану спортсменів з урахуванням індивідуальних особливостей;

- уміннями реалізовувати систему відбору і спортивної орієнтації в обраному виді спорту з використанням сучасних методик визначення антропометричних, фізичних і психологічних параметрів індивіда;

- уміннями формулювати цілі та завдання власної професійної діяльності на найближчі роки з урахуванням мети і завдань багаторічної підготовки плавців;

- уміннями уточнювати етапи багаторічної підготовки, мету і основні завдання етапів з урахуванням індивідуальних можливостей плавців, темпів їхнього біологічного розвитку, конкретних умов роботи з ними;

- уміннями прогнозувати динаміку показників росту, фізичного розвитку, спортивної підготовленості по роках на різних етапах багаторічної підготовки плавців;

- уміннями самостійно проводити тренувальні заняття з плавання як у дитячо-юнацькому спорті, так і зі спортсменами більш високих розрядів;

- володіти актуальними для плавання технологіями педагогічного контролю і корекції, засобами і методами управління станом спортсмена;

- уміннями продемонструвати і пояснити здійснення спортивних вправ (в цілому, за окремими елементами);

- уміннями варіювати прийоми навчання техніці спортивного плавання, удосконалювати техніку плавця (використання тренажерів, допоміжних засобів);

- уміннями визначати найбільш ефективні форми, засоби, методи навчання, тренування, виховання;

- методикою навчання плавання (системи навчання плавання, принципи процесу

навчання плавання, форми навчання плавання, методи навчання плавання, навчальні вправи, загальна схема навчання плавання, послідовність вивчення елементів, порядок вивчення кожного елемента, методичні прийоми навчання, удосконалення навичок та регулювання навантаження);

- високим рівнем фізичної і технічної підготовленості.

Вирішення цих завдань, на думку І. Багаєва, М. Віленського, П. Красавцева, М. Саная, зумовлює різноманіття функцій спортивного педагога (проектувальних, управлінсько-організаторських, прогностично-орієнтуючих, освітніх, мобілізаційних, виховних, аналітико-оцінних, дослідницько-творчих, адміністративно-господарських), які визначають різні сторони його педагогічної діяльності.

Проектувальні функції зводяться до перспективного і поточного планування заходів щодо фізичного виховання, навантаження, навчальних досягнень учнів. При цьому спортивний педагог повинен контролювати темпи розвитку учнів і з урахуванням отриманих результатів вносити поправки до своїх планів (підбір навчального матеріалу у зв'язку із завданнями уроку, віком учнів, їх статевими особливостями, специфікою групи). Управлінсько-організаторські функції педагога-тренера полягають у практичній організації уроку і занять спортивних секцій, в організації змагань, у створенні спортивного активу школи і управлінні ним. Прогностично-орієнтуюча функція спортивного педагога полягає у виявленні здібностей і схильностей учнів. Освітні функції полягають у передачі учням знань і умінь, пов'язаних із виконанням фізичних вправ, а також у поясненні значення здорового способу життя для доброго самопочуття і високої працездатності. Мобілізаційна функція – формування спортивних інтересів і устремлень учнів. Аналітико-оцінна функція пов'язана з необхідністю аналізувати результат навчально-виховного процесу, виявляти в ньому позитивні сторони і недоліки, порівнювати досягнуті результати з поставленими цілями і завданнями, оцінювати ці результати, вносити необхідні корективи в педагогічний процес, вести пошуки шляхів його вдосконалення, ширше використовувати передовий педагогічний досвід.

Дослідно-творча функція педагогічної діяльності має два рівні. Суть першого полягає у творчому застосуванні відомих педагогічних і методичних ідей у конкретних умовах навчання і виховання. Другий рівень пов'язаний з осмисленням і творчим розвитком того нового, що виходить за межі

відомої теорії, певною мірою збагачуючи її.

Психологічна структура педагогічної діяльності Н. Кузьміної була доповнена і розвинена О. Якімовим, який виокремив інформаційну функцію (обмін інформацією між вчителем і учнями шляхом прямого і зворотного зв'язку); виховально-розвивальну функцію, що є передумовою єдності виховання, навчання і розвитку (управління перцептивними, пізнавальними, емоційно-вольовими й іншими процесами в навчальній діяльності); орієнтаційну функцію (розвиток ціннісних орієнтацій); мобілізаційну функцію (актуалізація знань і життєвого досвіду учнів); дослідницьку функцію (науковий підхід до вивчення педагогічних явищ) [4].

П. Красавцев, описуючи психологічну структуру діяльності спортивного педагога, виокремив мотиваційно-смісловий, емоційно-афективний, операційно-динамічний, пізнавально-орієнтовний, регуляторно-вольовий і продуктивно-результативний компоненти. Мотиваційно-смісловий компонент містить відношення суб'єкта до виконуваних дій, внутрішні спонуки, ступінь задоволеності своїми діями. Емоційно-афективний компонент характеризується переважною вираженістю у індивідів модальностей емоцій (радості, гніву, страху). Операційно-динамічний компонент характеризує процес реалізації дій. Пізнавально-орієнтований компонент – рефлексію учнів на уроці, накопичення знань не тільки про дисципліну, що викладається, але і про психологію учнів. Регуляторно-вольовий компонент характеризує особливості саморегуляції. Продуктивно-результативний компонент дій характеризує рівень успішності (ефективності) діяльності [2, с. 8–10].

Є. Ільїн розглядає діяльність тренера як педагога відповідно до трьох основних етапів (підготовка до процесу фізичного виховання; практична діяльність на уроці (тренуванні); контроль за ефективністю педагогічного процесу) [1, с. 244–249], кожен з яких вимагає від тренера відповідних умінь.

Перший (підготовчий) етап спрямований на забезпечення умов якісного проведення навчально-виховного процесу в цілому і кожного заняття окремо. Він передбачає сформованість у тренера умінь розробляти план-графік навчально-виховного процесу на рік; розробляти тематичний план на кожну навчальну чверть; розробляти плани-конспекти на кожне заняття (тренування); вибирати засоби і методи фізичного виховання, форми організації навчально-тренувального процесу (основні вправи і спеціальні); визначати кількість повторень

кожної вправи; тривалість виконання окремих вправ; вибирати загальнопедагогічні методи – словесні, наочні і специфічні методи навчання рухових дій і виховання фізичних якостей. На підготовчому етапі діяльність тренера спрямована на організацію цілісного навчально-тренувального процесу і кожного заняття (тренування).

Другий етап (практична діяльність) спрямований на управління навчально-педагогічною і пізнавальною діяльністю учнів на занятті, у процесі якого виконуються програмні вимоги з фізичного виховання (спорту). Управління діяльністю учнів потребує умінь організовувати спортивні заняття та заходи (формулювати тему і завдання спортивного заняття, встановлювати необхідне устаткування та інвентар, організувати безпеку рухових дій під час виконання, здійснювати раціональний розподіл тренувального часу, підводити підсумки заняття, повідомляти домашнє завдання); здійснювати безпосередньо педагогічні дії (пояснювати навчальний матеріал, показувати вправи, демонструвати наочну допомогу, безпосередньо допомагати учням у виконанні рухових дій); здійснювати поточний контроль на занятті (оцінювати і звіряти результати педагогічної дії із запланованими, оперативно усувати виявлені відхилення від плану).

На третьому етапі (контроль ефективності педагогічного процесу) діяльність спортивного педагога передбачає уміння аналізувати і оцінювати результати навчання, виявляти найбільш раціональні шляхи усунення виявлених недоліків [1, с. 244–249].

У структурі професійно-педагогічної діяльності тренера важливе місце, на думку Ж. Холодова, посідає конструктивна діяльність, пов'язана з умінням тренера розробляти програми діяльності спортсменів (учнів) на тренуваннях. Розглядаючи конструктивну діяльність тренера, Ж. Холодов відзначає її напрями [3, с. 55–57] – 1) формування особистості учнів, характеру і обсягу їх теоретичних знань, рухових умінь і навичок; 2) відбір і представлення навчального матеріалу; 3) складання програми діяльності учнів на тренуванні; 4) програмування педагогом-тренером власної ролі в управлінні навчально-тренувальною і пізнавальною діяльністю учнів.

Конструктивна діяльність тренера передбачає уміння тренера вести пошук і створювати оптимальну методику спортивного тренування. Елементи конструктивної діяльності спортивного педагога наочно виявляються у рамках певного заняття (спортивного тренування). На думку Ж. Холодова,

вони виявляються у цілій низці умінь, таких як 1) попереднє визначення і формулювання мети і завдань заняття (тренування); 2) попередній підбір вправ, спрямованих на виховання фізичних якостей, з урахуванням сенситивних періодів; 3) попередній підбір рухомих ігор, ігрових завдань, естафет, спрямованих на закріплення і вдосконалення рухових дій і на виховання фізичних якостей; 4) попередній підбір різноманітних і найбільш ефективних вправ, продумування послідовності їх виконання і дозування; 5) уміння заздалегідь обдумувати послідовність етапів навчання і виховання фізичних якостей; 6) оптимальне поєднання на уроці (тренуванні) показу зі словесним поясненням; 7) здійснення під час тренування виховної роботи; 8) координування у процесі заняття діяльності всієї групи і виконання індивідуальних завдань; 9) стимулювання активності учнів [3, с. 55–57].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, основними структурними компонентами педагогічної діяльності тренера з плавання ми вважаємо конструктивний, організаторський, комунікативний, проектний, гностичний, діагностичний і руховий (фізична і технічна підготовленість). Вирішення завдань, які стоять перед тренером (освітні, виховні та оздоровчі) зумовлює різноманіття функцій тренера з

плавання, які визначають різні сторони його професійно-педагогічної діяльності – проєктувальних, управлінсько-організаторських, прогностично-орієнтуючих, освітніх, мобілізаційних, виховних, аналітико-оцінних, дослідницько-творчих. На цій підставі нами конкретизовано і розглянуто знання та уміння, зміст яких становить основу професійно-педагогічної діяльності тренера з плавання.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є формування зазначених вище професійних знань та умінь у майбутніх тренерів із плавання під час навчання у вищому навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ильин Е.П. Психология физического воспитания / Е.П. Ильин. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 320 с.
2. Красавцев П.В. Структура педагогической деятельности преподавателя физического воспитания вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / П.В. Красавцев. – М., 1981. – 24 с.
3. Холодов Ж. К. Технология теоретической профессиональной подготовки в системе специального физического образования: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ж.К. Холодов. – М., 1996. – 577 с.
4. Якимов А.М. Основы тренерского мастерства : учеб. пособие для высш. учеб. заведений физ. культуры / А.М. Якимов. – М. : Тера-Спорт, 2003. – 176 с.